

Рецензії та огляди

Reviews and Notes

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.216>

Марина БУДЗАР,

доцентка кафедри історії України
Факультету суспільно-гуманітарних наук
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
кандидатка історичних наук, доцентка,
Київ, Україна

Maryna BUDZAR,

Associate Professor of the Department
of History of Ukraine,
Faculty of Social Sciences and Humanities,
Borys Grinchenko Kyiv University,
PhD in History, Associate Professor,
Kyiv, Ukraine

e-mail: bmimab24@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3720-7799>

Місто, молодь, час: Самчук Т. Пиво і чорнило. Як жили київські студенти XIX — початку XX ст. Київ: Видавництво ФОР Мироненко Р.В., 2023. 316 с.

Сучасна українська історична урбаністика все успішніше реалізує світовий досвід вивчення міста у всій повноті його функціонування (totality), коли матеріальний і соціальний складники міського буття розглядаються комплексно. Дослідження людських спільнот і субкультур, ними утворюваних, в історично змінюваному міському ландшафті актуалізує історико-антропологічний і соціокультурний ракурси розвідок, уможлиблює розгляд міста через життєдіяльність людини. Ймовірно, саме тому проблематика формування та еволюції студентства в містах України XIX ст. в останні 10–15 років користується все більшим попитом у науковців і поступово виокремлюється з кола дотичних до неї питань (освіта в Україні імперських часів, історія утворення та функціонування закладів вищої освіти у 1800-х — 1910-х роках, вища освіта і гендер в українських містах XIX ст. тощо).

Наочним прикладом того, наскільки успішним може бути вивчення студентства у модерному місті (чи то місті, яке еволюціонує від домодерних до модерних часів впродовж сторіччя), наскільки переконливою адаптація значного обсягу історіографічного і джерельного матеріалу до широкої читацької аудиторії у жанрі нон-фікшн (ще доволі новому для української гуманітаристики), є книга Тараса Самчука «Пиво і чорнило. Як жили київські студенти XIX — початку XX століття». Над цим текстом автор, за власним свідченням, працював понад 10 років. Тематика книги частково суголосна дослідженню субкультури студентства Університету Святого Володимира, реалізованому Тарасом Самчуком у дисертації на ступінь доктора філософії. Втім, здійснений проєкт є набагато амбітнішим і виходить за межі проголошеного у преамбулі до тексту завдання — «краще зрозуміти студентський стиль життя у старому Києві».

Вочевидь, дослідник поставив за мету реконструювати процес утворення та розвитку студентської спільноти Києва відповідно до тих економічних, політичних, соціальних, культурних змін, що відбулися у місті впродовж сторіччя, але зробити це максимально близько до світосприйняття і світобачення сучасного читача, передусім молодого, тим самим ліквідувавши ту «відстань нерозуміння», що приховує минуле від сьогодення.

Книга має 6 розділів, мета кожного з яких репрезентувати студентство у Києві XIX ст. з різних боків, а саме: його кількісний, віковий, соціальний, гендерний, конфесійний, етнічний склад; взаємини з містом і топографію розміщення в ньому; обставини здобуття знань (чи незнань) — від вступу

до працевлаштування; облаштування власного побуту — вирішення проблем з квартирою, речами, харчуванням, випробування хворобами і смертями; його дозвілля — дозволене й недозволене, організоване й не дуже; нарешті — його політичні переконання та взаємини із різними гілками імперської влади. Кожен із розділів має тематичні підрозділи (їхня кількість варіюється — від 3 до 8), що дає змогу структурувати інформацію, водночас зосередивши увагу читача на нюансах досліджуваного питання.

Сильною стороною оповіді у всіх шести розділах є намагання охопити весь заявлений у назві відрізок часу, використати відомості з історії не лише Університету Святого Володимира, але й інших вищих освітніх інституцій Києва, яких ставало все більше до кінця сторіччя, ґрунтовна (попри удавану легкість викладу) джерельна база — від статистичних даних до особистих наративів, газетних публікацій, візуальних матеріалів. До того ж статистика подається лише за безумовної необхідності та в такий спосіб, аби не була обтяжливою для сприйняття. Приміром, у початковому підрозділі «Скільки студентів було у Києві» розділу 1 «Київські студенти. Штрихи до групового портрету» надано 4 діаграми, одна з яких висвітлює динаміку збільшення населення міста з 1827 до 1914 рр., а три інших послідовно репрезентують рух кількості студентів у ньому з 1819 до 1917 рр. Значущу інформацію, що безумовно доповнює 1-й розділ, — таблиці із розподілом за кількістю, соціальним походженням та релігійним маркуванням студентів Університету Святого Володимира, Київського політехнічного інституту, Київських приватних жіночих курсів, Київського жіночого педагогічного фребелівського інституту, Київського комерційного інституту, Київських технічних курсів Василя Пермінова, Київського учительського інституту — винесено у додатки.

Важливим складником реалізації авторського задуму є візуальна частина книги — світлини, газетні повідомлення, архівні документи, живописні полотна. Їхня роль не обмежується суто ілюстративними функціями, вони, присутні майже на кожній зі сторінок видання, є інформаційно значущими.

Варто зазначити ще одну ознаку книги — вміння автора використовувати кейс-стаді та робити мікро-історичні зрізи, що оживлює інформацію, залюднюючи і драматизуючи її.

Жанровій природі цього тексту — наукового за концепцією, науково-популярного за оповіддю — відповідає його стилістика — близька до розмовної, позбавлена складної термінології та складних синтаксичних конструкцій.

Водночас бажання автора подолати стіну непорозуміння між доволі складним історичним матеріалом і сучасним читачем іноді примушує його вдаватися до спрощень, не зовсім сумісних з епохою, яка є історичним тлом його розповіді. Це дається взяти як на стилістичному, так і на змістовно-концептуальному рівнях тексту. До прикладу, автор книжки неодноразово вживає скорочення «виші», хоча для XIX ст. використання скорочень ще не було притаманне так само, як і поняття «бюджетники» для казеннокоштных студентів, як називання «школярами» гімназистів і гімназисток, а студентів у часових вимірах XIX ст. — «спудеями».

Прагнення викласти максимум інформації у найбільш стислій формі нерідко служить дослідникові абияку службу, особливо в останньому розділі — «Студенти і політика». Тут, описуючи ідейні пріоритети київського студентства впродовж сторіччя, він зазначає прихильність студентів-поляків до ідеології месіанізму і майже в тому самому фрагменті тексту говорить про захоплення студентів-українців концепціями романтизму й слов'янофільства, згадуючи про участь частини їх у Кирило-Мефодіївському братстві, але немов забуває вже хрестоматійне твердження про те, що месіанізм є складником романтичного світогляду, а месіанські ідеї польських інтелектуалів вплинули на світоглядні переконання лідерів кирило-мефодіївців, що відобразилося, зокрема, у «Книзі буття українського народу» («Законі Божому»).

Також, змальовуючи взаємодію студентів із попечителями Київського навчального округу, автор порівнює двох із них — Дмитра Бібікова та Миколу Пирогова, охарактеризувавши їх як антиподів. Проте не зазначив, хоча б побіжно, що головна небезпека дій Д. Бібікова, київського військового, подільського і волинського генерал-губернатора (про що аж ніяк не зауважено), полягала саме в суміщенні двох посад задля посилення репресивного контролю над інтелектуальним життям у місті й у краї загалом.

Нарешті, розглядаючи еволюцію впливу церкви на буття студентської спільноти Києва, Т. Самчук неодноразово вживає словосполучення «релігійна влада», якимось не беручи до уваги те, що владні повноваження мають насамперед інституції, такі як церква, тоді як релігія може бути або не бути складником духовно-інтелектуального життя особистості, тому вислови на кшталт «З другої половини XIX століття релігійна влада почала втрачати контроль над студентами», напевно чи є слухними.

Врешті-решт, варте уваги те, що уся розповідь, багатоаспектна, насичена фактами, досить динамічна, немов переривається на півслові, завершена фразою 6-го розділу про гарно одягнених гімназистів і гімназисток з квітами у руках, яких до кінця XIX ст. міська влада імперського Києва частіше залучала до офіційних урочистостей замість все менш благонадійних студентів. Можливо, це є свідомою позицією автора, який в одному з інтерв'ю про книгу слушно зауважив, що на всі питання неможливо відразу дати відповіді, але хоча б лаконічний епілог на підсумовування авторської інтерпретації історії студентської спільноти у Києві XIX ст. не завадив би.

Утім, сказане вище не нівелює результату, досягненого Тарасом Самчуком, — викликати зацікавлення подіями майже двохсотрічної давнини, сконцентрованими в історії однієї з міських спільнот Києва, — студентства. Цей результат зумовлений такими якостями книжки «Пиво та чорнило. Як жили київські студенти ХІХ — початку ХХ століття», як концептуальність задуму, інформативність викладу, доказовість розповіді, легкість стилістики, що, беззаперечно, робить її помітним явищем українського інтелектуального сьогодення.

Дата надходження статті до редакції: 17.10.2023 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)